

MILLIY QADRIYATLAR VA TA'LIM TARBIYA UYG'UNLIGI

Mo'ydinova Muhlisaxon

Qo'qon Davlat Pedagogika Instituti 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Oliy ta'lim tizimida Sharq mutafakkirlari merosini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Yosh avlodga buyuk allomalarimizning milliy qadriyatlar va ta'lim tarbiya to'g'risidagi fikr mulohazalarini yetkazish yoshlar ongini shakllantirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada ham milliy qadriyatlar va ta'lim mazmunini uyg'unlashtirishga oid mutafakkirlarimiz fikrlari o'z aksini topgan.

Kalit so'zlar: Milliy qadriyatlar, xalq pedagogikasi, milliy urf-odat va an'analar, og'zaki ijod namunalari, ota-onalar, bobo-buvilar o'giti, urf-odat va an'analardagi o'xshashlik.

Avvalo milliy va umuminsoniy qadriyatlar deganda ko'hna tariximiz yodga olinadi. Xalqimizning an'alarini, madaniyati va ilm-fan bobidagi kop asrlik tajribalarini o'rgatish ijobiy pedagogik samaralarni berganligini guvohi bo'lishimiz mumkin. "Jamiyatimizda yashovchi har bir ongli kishi, mustaqil va erkin fikrga ega bo'lgan shaxs va fuqarolik jamiyati ma'naviyatini shakllantirish va shu asosda rivojlantirish O'zbekiston Respublikasi taraqqiyotining asosini tashkil etadi. Shu sababli ham o'qituvchining serqirrali va murakkab kasbiy faoliyati zamirida yosh avlodni odobli, e'tiborli qilib tarbiyalash, ularni ilmiy bilimlar bilan qurollantirish yordamida ilmiy dunyoqarashini kengaytirish kabi muhim vazifalar yotadi¹."

Kishilik tarixda o'z istiqboli kelajagiga mos yutuqlarni orzu qilib, bu orzu-istaklarni nodir qo'lyozmalarda (muqaddas kitoblar, ertaklar, dostonlar) ifodalaganlar. Jumladan, ertaklardagi «Oynai jahon» orqali televideniye, «uchar gilam» orqali samolyotlar, «Avesto» orqali bunyodkorlik g'oyalari, yozma manbalar orqali ozodchilik qahramonlari To'maris, Shiroq, Spitamen, Muqanna, Jaloliddin Manguberdi, Najmiddin Kubro, Mahmud Turobiy, Madali Eshon, Shirin, Layli, Majnun kabi obrazlarda ifodalangan. Abu Nasr Farobiyning «Fozil odamlar shahri» asari orqali komil inson ta'limoti, Alisher Navoiy asarlari orqali adolatli jamiyat haqidagi ta'limoti, to'lqinlar tarqalishi qonuniyatlari orqali radiodan hayotda foydalanish, odamlar qadimdan ot qo'shmasdan o'zi yuradigan arava yasashni orzu qilib, avtomobilni yasash, nutq va boshqa tovushlarni istalgan masofaga uzatishni orzu qilib, telefonni yasashni, tez hisoblashlarni orzu qilib, elektron hisoblash mashinalarini yaratishni, ma'lumotlarni saqlash vositalarini izlashda qog'ozni hosil

¹Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. //Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг қўшма мажлисидаги нутқи. -Тошкент: «Ўзбекистан». НМИУ, 2016. – Б.14.

qilish va shular asosida yozuv va kitoblarni yaratishni, vaqtni hisob-kitob qilish maqsadida soatning yaratilishi va shu kabilarning hamma-hammasi insoniyat aqliy faoliyati mahsulidir. Bu manbalarda milliy qadriyatlarining ta'lim jarayonida tutgan o'rni haqida ko'plab xotiralar mavjud. Shuningdek, o'rganilayotgan masalaning tahlili uchun 157 N.A.Boborovnikov, A.Borns, E.A.Vulfson, I.Gaspirinskiy, A.Donish, V.P.Nalivkin, N.P.Ostroumov, P.I.Pashino, N.Xanikov tomonidan qoldirilgan asarlar ham ahamiyatlidir. Ularning fundamental asarlari milliy ta'limning turli jabhalariga oydinlik kiritgan tadqiqotlarning bir qismi sanaladi. Jumladan, S.Ayniy, V.Bartold kabi olimlarning asarlari tadqiqot natijalarining yaxlit manzarasni yaratishga yordam berdi.

Tadqiqot usullari nazariy, qiyosiy, tarixiy tahlil, manbalarni o'rganish usullari, tanqidiy yondashuv, adabiy manbalarni umumlashtirish, tarixiy dalillarni tizimlashtirishga asoslandi.² Chunki ilmiy adabiyotlar, darsliklar, shuningdek, turli mamlakatlar tadqiqotchilarining fikrlari, jumladan, tarixiy manbalar o'zbek, tojik, rus, va ingliz tillaridagi ilmiy izlanishlar, diniy adabiyotlar, mumtoz adiblar asarlar o'rganildi. Pedagogik g'oyalarning paydo bo'lishi va shakllanishi tarixda uzoq davom etgan va xalqlar sivilizasiyasida hayotiy ahamiyatga ega bo'lgan omil sifatida o'rin egallagan. Masalan, zardushtiylar eng yaxshi ta'lim, bu bolalarni o'rab turgan tabiiy vositalar va insoniy omillar yordamida ta'lim berishdir, deb hisoblaganlar. Zardusht bolalarni poklik, notiqlik, mehnatsevarlik, halollik, yomon odamlardan qochish, yomon xulqatvorlardan saqlanish va yaxshi odamlarga tayanish ruhida tarbiyalagan.

Umuminsoniy qadriyatlar o'zining mazmuni, mohiyati, keng miqyosda amal qilinishi, dunyodagi ko'plab xalqlar (elatlar, millatlar)ning o'tmishdagi, hozirdagi va istiqboldagi (kecha → bugun → ertaga tizimi bo'yicha) taraqqiyoti bilan uzviy aloqadorlikda ekanligi, o'zida jahon sivilizatsiyasining yaxlit va bir butunligini ifodalaganligi bilan mintaqaviy va milliy qadriyatlardan tubdan farq qiladi. 159 Umuminsoniy qadriyatlar alohida xalqlarning va millatlarnigina emas, balki bashariyat (insoniyat)ning mulkidir. Markaziy Osiyo shaharlarida madrasalar bilan birga, katta va kichik maktablar tashkil etilib, ular xalqning ilm-fan va ta'limini rivojlantirishga xizmat qildi. Masalan, tadqiqotchi L.Asrorova Buxoroning ko'plab madrasalari bilan mashhurligini ham qayd etadi. Buxoro turli shahar va mamlakatlardan kelgan talabalar uchun ilmiy ta'lim shahri bo'ldi. Milliy qadriyatlar saqlanishi va rivojlanishi zaruratini anglagan O'rta Osiyo xalqlari farzandlari, qaysi ko'rinishda bo'lishidan qat'i nazar, ta'lim va tarbiya dargohlarini ochish va ko'paytirishga intilganlar. Ma'naviy ehtiyoj sifatida, ta'lim masalasi milliy qadriyatlarga shu qadar mustahkam o'rnashganki, zinhor xalq e'tiboridan chetda qolmagan. ta'lim jarayonida va tarbiya bosqichlarida ular bashariyat tamaddunining oltin xazinasidan o'rin olgan, buyuk mutafakkirlarning

² Назаров Қ. Аксиология (Қадриятлар фалсафаси). Тажрибавий қўлланма. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2011. – Б.50.

asarlaridan, jumladan, Jaloliddin Rumiyning —Masnaviyi ma'naviy, Shayx Sa'diyning —Bo'ston, —Guliston, Abdurahmon Jomiyning —Bahoriston, Alisher Navoiyning —Xamsa, —Mahbub ul-qulub, —Lison ut-tayr, Mavlono Voiz Koshifiyning —Anvori Suhayliy, Faxriddin Ali Safiyning —Latoyif uttavoyif, Zayniddin Muhammad Vosifiyning —Badoye' ul-vaqoyi'idan muhim didaktik material sifatida foydalanishgan. Milliy qadriyatlarning pedagogik jihatlarini bugungi ta'lim tizimi bilan transformatsiyasi masalalarini o'rganish uchun, ya'ni ta'lim tizimida milliy qadriyatlarni amaldagi holatini o'rganish maqsadida bir qator darsliklar ham o'rganildi. Aytish lozimki, ushbu darsliklarning har biri hozirgi zamon talablarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan bo'lib, milliy qadriyatlar jihatlarini ham qamrab olishga harakat qilingan. Jumladan, O'zbekistonda o'qitiladigan odobnoma, Vatan tuyg'usi, Milliy istiqloq g'oyasi va ma'naviyat asoslari, Ma'naviyat asoslari, (ushbu darsliklar 2020/2021 o'quv yilidan boshlab umumiy "Tarbiya" nomi bilan birlashtirildi) — kabi darsliklar ko'p savollarga oydinlik kiritishga yordam berdi.³

Alohida ta'kidlash lozimki, yuqorida ko'rsatilgan darsliklarda ham O'rta Osiyo xalqlarining buyuk mutafakkir ajdodlari sanalmish Rudakiy, Firdavsiy, Ibn Sino, Nizomiy, 160 Jaloliddin Rumi, Fariduddin Attor, Nasriddin Tusiy, Sa'diy, Umar Xayyom, Yusuf Xos Hojib, Jomiy, Navoiy, Bobur, Fuzuliy, Mashrab, Huvaydo va boshqa mashhur shoir va olimlarning asarlariga murojaat etilib, ularning pandu nasihat, ta'lim-tarbiya va axloq-odob mavzusida aytgan qimmatli fikrlari milliy qadriyatlar mazmunidan kelib chiqqanini ta'kidlab, ular orqali yosh avlodni ma'naviy va ruhiy go'zallikka undovchi hayot tajribalari zaminida bunyod bo'ladigan hikmat maktabi bilan tanishtirishga bo'lgan say-harakatlar kuzga tashlandi. Ushbu darsliklarda har bir xalq va millatning milliy qadriyatlari o'ziga xos jihatlari bilan tarannum etilgan bo'lib, umumbashariy qadriyatlar bilan ham chambarchas bog'liq ekanliklari qayd etilgan. Xulosa o'rnida aytish joizki, O'rta Osiyoda hamisha milliy qadriyatlarning pedagogik jihatlari ham ularning tarixiy jihatlari kabi, avloddan avlodga meros qoldirilishi natijasida, zamon bilan hamnafas takomillashtirilgan va rivojlantirilgan. Milliy qadriyatlarning tarbiyaviy jihatlari va ularning mazmunida do'stlik, birodarlik, mardlik, vatanga va xalqqa bo'lgan samimiy sadoqat motivlari ulug'lanadi, ota-ona bilan farzandning o'zaro mehr-muhabbati, qadrqimmat, insonning eng yaxshi olijanob fazilatlarini tarannum qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Мирзиёев Ш. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргалликда барпо этамиз. //Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимида киришиш тантанали маросимида бағишланган Олий Мажлис палаталарининг кўшма мажлисидаги нутқи. -Тошкент: «Ўзбекистан». НМИУ, 2016. – Б.14.

³ Аширов А. Этнология. Ўқув қўлланма. -Т.: Янги нашр, 2014. – Б.6.

2. Аширов А. Этнология. Ўқув қўлланма. -Т.: Янги нашр, 2014. – Б.6.
3. Зуннунов А. Ўзбек педагогикаси тарихи. -Тошкент:. Ўқитувчи, 1997. – Б.10-11.
4. Назаров Қ. Аксиология (Қадриятлар фалсафаси). Тажрибавий қўлланма. – Тошкент: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти, 2011. – Б.50.
5. Abubakr Muhammad binni Ja'far Narshaxiy. Ta'rixii Buxoro. – Dushanbe: «Donish», 1979. – 120 b. 2. Asrorova L. Abu Hafis Kabir Buxoriy va hanafiy fihi. –Toshkent: Islom universiteti, – 2014. – 216 b.
6. Borns A. Puteshestviye v Buxaru, – М.1848.
7. Falsafa: qomusiy lug'at. – Toshkent: Sharq, 2004. – 476 b.
8. Shirin Kamolova, САМОВОСПИТАНИЕ – ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ГАРМОНИЧНО – РАЗВИТОГО ПОКОЛЕНИЯ , Журнал Педагогика и психологии в современном образовании: № 1 (2020): Journal of Pedagogy and psychology in modern education